

زهیه کننده - جهشیدضرغام بروجنی

فخست وزیران ایران از ابتدای مشروطیت تا زمان حاضر

(میرزا نصرالله خان مشیرالدوله نائینی صدر اعظم)

اولین صدراعظم حکومت مشروطه ایران میرزا نصرالله خان مشیرالدوله نائینی است که پسر آقامحمدپسر آقا ابوطالب پسر آقامحمد پسر میر عبدالوهاب از عرفای سلسله نوربخشیه می باشد ، میرزا نصرالله خان با سرمایه ای که از پشتکار ، هوش ، قناعت ، مطیع مافوق بودن ، موقع شناسی سرچشمه میگرفت در جوانی از نائین راهی تهران شد پس از مدتی که با اشتغال بامر کتابت گذران میکرد در دوران سلطنت ناصری وارد در خدمت میرزا عبدالوهاب خان نصیرالدوله (آصف الدوله) شده پس از مدتی به همراه میرزا ابراهیم خان تبریزی که کارگذار آذربایجان و سپس نایب الوزاره شد به تبریز رفت و چون طرف اعتماد و اطمینان میرزا ابراهیم خان قرار گرفت پس از مدتی رسماً بسمت منشی کارگذاری وارد خدمت دولتی گردید .

در تبریز با دختر حاج میرزا تقی آجودان کارگذاری که مادر (حسن و حسین پرنیا) باشد ازدواج نمود و پس از اینکه میرزا ابراهیم خان فوت کرد و خانواده او به تهران نقل مکان کردند میرزا نصرالله خان هم به تهران آمد ولی ارتباط خود را با خانواده نایب الوزاره ترک ننمود چون میرزا سعید

خان مؤتمن‌الملک وزیر امور خارجه ناصری بحکم دوستی سابق اغلب اوقات برای احوالپرسی اولاد میرزا ابراهیم خان بمنزل آنها می آمد، میرزا نصراله خان نائینی را آنجا دیده طرف توجه وزیر خارجه قرار گرفت و بدین ترتیب وارد دستگاه وزارت امور خارجه ایران شده بتدریج ترقی کرد. معاون اداره روس - نایب دوم وزارت خارجه - مدیریت اداره تحریرات روس شد در ۱۳۰۳ هـ ق دروزارت خارجه یحیی خان مشیرالدوله لقب مصباح الملکی و پس از مدتی امین السلطان وزیر اعظم برایش لقب مشیرالملکی گرفت، در ۱۳۱۰ هـ ق نایب اول وزارت خارجه و در همین سال بمعاونت وزارت خارجه منصوب و تا اواخر سال ۱۳۱۳ هـ ق در این سمت باقی بود.

در سال ۱۳۱۴ هـ ق بعد از قتل ناصرالدینشاه به پیشنهاد عبدالحسین میرزا فرمانفرما وزیر جنگ بسمت وزیر لشکر (رئیس دارائی ارتش) برگزیده شد در سال ۱۳۱۷ هـ ق که محسن خان مشیرالدوله وزیر امور خارجه بیمار شد و به اروپا رفت میرزا نصراله خان کفیل وزارت خارجه شد و چون وزیر خارجه فوت کرد رسماً بوزارت خارجه منصوب و لقب مشیرالدوله را گرفت در همین ایام بود که «انقلاب مشروطه ایران» به مرحله نهائی رسیده صورت ظهور و بروز می یافت.

میرزا علی اصغر خان اتابک صدراعظم در ماه جمادی الثانی ۱۳۲۱ - هـ ق عزل و عین الدوله جانشین او شد جریان مهاجرت علما به قم پیش آمد و میرزا نصراله خان رل میانجیگری بین علما و دولت را بازی میکرد، نتیجه مبارزه آزاد مردان ایران منجر به برکناری عین الدوله و صدارت اعظمی میرزا نصراله خان مشیرالدوله شد. مشیرالدوله اولین کاری که در مقام صدارت کرد آزادی محبوسین سیاسی بود و با روحیه آزادمندی که داشت و روابط صمیمانه و کریمانه‌ای که میان او و مظفرالدینشاه بود چند روز بعد فرمان مشروطیت را از شاه قاجار گرفت و مجلس را افتتاح و دولت قانونی خود را پس از فوت مظفرالدینشاه و شروع

سلطنت محمدعلیشاه بوسیله میرزا حسن خان محتشم السلطنه بشرح زیر بمجلس دوره اول معرفی کرد :

وزیر عدلیه ، میرزا احمدخان مشیر السلطنه - وزیر مالیه ، میرزا ابوالقاسم خان ناصر الملك همدانی - وزیر امور خارجه ، میرزا محمد علی خان علاء السلطنه - وزیر داخله ، میرزا سلطانعلی خان وزیر افخم - وزیر علوم ، میرزا محمودخان علاء الملك - وزیر تجارت ، ابوالحسن خان فخر الملك - وزیر لشکر ، دبیر الدوله - وزیر طرق و شوارع و معادن ، میرزا نظام الدین کاشی مهندس الممالک .

البته بکابینه مشیر الدوله دوایراد وارد بود یکی موضوع مسئولیت وزیران در برابر شاه که بامسئولیت و جوابگوئی آنان در برابر قوه مقننه منافات داشت دیگر معرفی دبیر الدوله بسمت وزیر لشکر بود زیرا نمایندگان می دانستند که وزیر جنگ حقیقی کامران میرزا است و صدراعظم بجای معرفی او بمجلس دیگری را با عنوان وزیر لشکر معرفی کرده و مشیر الدوله خوب دریافته بود که اکثریت نمایندگان با شرکت کامران میرزا در کار دولت مخالفند . ناگفته نماند که اصولا شخص شاه هم از ابتدای کار نظر خوشی نسبت بمشیر الدوله نداشت سعایت اطرافیان که به شاه همچو فهمانیده بودند که تمام گرفتاریهایی که اعلیحضرت با آن دچار هستند نتیجه طرفداری صدراعظم از ملت است باعث برکناری مشیر الدوله از صدارت عظمی گردید .

کناره گیری و مرگ وزیر اعظم زیاد باهم فاصله ای نداشت و از جهت اینکه وی روی خوشی به سلطنت محمدعلیشاه نشان نمیداد میگویند او را مسموم کردند و در جلسه شنبه ۵ شعبان ۱۳۲۵ میرزا ابوالحسن خان از رئیس مجلس می خواهد که تحقیق شود که آیا مشیر الدوله به حال طبیعی فوت شده یا خیر؟

بهر صورت چنین بود سر نوشت مردی که فرمان مشروطیت ایران را از شاه قاجار گرفت ، و اولین حکومت قانونی را در ایران پایه گذاشت و بالاخره آخرین وزیر اعظمی بود که عنوان صدراعظم داشت چون از این بیعد عنوان

صدارت از بین رفت و رؤسای دولت بعنوان رئیس الوزراء شناخته و معرفی میشدند .

میرزا نصراله خان مشیرالدوله فرزندان خود را خوب تربیت کرده و علاوه بر آنکه ثروت و مکننت زیادی برای آنها گذارد مراتب تحصیلی و تربیتی آنها را طوری قرارداد که پسر بزرگ (میرزا حسن خان مشیرالدوله) چندی بمسند ریاست وزرائی تکیه زد و پسر کوچک (میرزا حسین خان مؤتمن الملک) مدتی عهده دار ریاست مجلس شورای ملی شد .

بطور کلی درباره میرزا نصراله خان قضاوتهای گوناگون وجود دارد عده ای باونسبت مال پرستی میدهند و عده ای او را خدمتگزار مملکت میدانند ابراهیم صفائی میگوید مشیرالدوله از فرصت ها و مقام ها باکمال احتیاط استفاده کرده زیرا هم باامانت و درستی معروف شده و هم در مدت نسبتاً کوتاهی از تهی دستی و ماهی ۱۵ ربال حقوق صاحب کرورها ثروت گردید .

مصطفی فاتح در کتاب ۵۰ سال نفت ایران می نویسد : « امتیازنامه داری دارای صحنه شاه و امضاء و مهر اتابک و میرزا نصراله خان مشیرالدوله نائینی است » و بالاخره اسماعیل راین « او را از رؤسای لز بیداری ایرانیان می داند » و لز هم دخیل در کار مشروطیت .

علاقه شاه به رعایا

شاه ایران (۱) رعایایش را دوست میدارد و برای اینکه از احتیاجات آنها اطلاع پیدا کند و همچنین اگر عمال و افسران ظلم و ستمی نسبت به رعایا روا داشته باشند ؛ از آن با خبر شود اغلب اوقات تغییر لباس میدهد و داخل مردم میشود. مکرر شاه را در شب دیده اند که خود را بشکل روستائیان در آورده نان یا چیز دیگری را خریداری کرده است تا داروغه را غافل گیر کند و از رفتار او با اطلاع گردد .

و همچنین مکرر شاه با لباس میدل به میان مردم رفته است تا ببیند سکه ای را که او بدون اعتبار اعلام کرده است بر خلاف دستورش جریان نداشته باشد .
از سفر نامه سانسون .